

polske udgave af viceudenrigsminister Szembeks dagbog og papirer. Den kan nu læses i uddrag på engelsk i *Papers and Memoirs of Józef Lipski: Diplomat in Berlin 1933-39*, New York 1968. Wojciechowski konstaterer iøvrigt forskelle mellem det tyske og det polske referat. I Wysocki-redaktionen af communiquéet var der alene tale om Polens rettigheder i Danzig, i Hitlers redaktion, der var den endelige, var rammerne derimod væsentligt udvidet til at gælde alle polsk-tyske forbindelser.

Det er upræcist s. 5 at angive, at den Polske Kommission, der blev nedsat 12/2 1919 på Versailleskonferencen, skulle tage sig af grænsespørgsmål. Dens opgave var at modtage rapporter fra den Interallierede Mission, som konferencen havde sendt til Polen. Først 26/2 fik den tillige overdraget grænsespørgsmålene.

Bogen kan læses som en gengivelse af den officielle tyske holdning om Danzig-problemet, men ville have vundet væsentligt i værdi ved en mere kritisk holdning til det store nye kildemateriale og ved at have ladet referaterne og den kronologiske fremstilling i højere grad blive fulgt op af egne vurderinger.

Bagest i bogen findes en udførlig liste over de anvendte tyske arkivalier samt en bibliografi, der bl.a. registrerer propagandamateriale fra mellemkrigstiden.

KAY LUNDGREEN-NIELSEN

WERNER MASER: Hitlers Mein Kampf. München, Bechtle Verlag, 1966. 345 s.

Denne bog er Lesefrüchte som er faldet af efter Werner Masers i 1965 udgivne bog om NSDAP's tidligste historie, *Die Frühgeschichte der NSDAP*. Idegrundlaget for denne bog ligger så langt tilbage som Trevor Ropers tolkning af Hitlers program sidst i 50'erne (se herom HT 12. rk. III, s. 129 ff). Forud er gået Gerhard Weinbergs offentliggørelse af manuskriptet til »Hitlers Zweites Buch« i 1961. Tanken om at eftervise idegrundlaget i *Mein Kampf* og dets betydning for den efterfølgende tid nøjere er naturligvis en fristende opgave, men kan næppe siges at være løst med Masers metode og materiale. Det er for billigt at gentage påstandene om de vestlige statsmænds forbryderiske uvidenhed om Hitlers planer, som de kunne læse ud af *Mein Kampf*, i 1966. Tankegangen bygger blandt andet på den nu ret alment accepterede påstand om, at Hitlers skrifter er en kilde til tolkning og forståelse af Hitlers politiske løbebane; men selv for den skarpsindige iagttagere er detaileftervisningen gennem analyse af disse skrifter en mammutopgave, som i hvert fald efter min mening endnu ikke er løst tilfredsstillende. Min påstand gælder dels en egentlig kildekritisk analyse, der skal eftervise Hitlers afhængighed af en række tænkere og forfattere, dels min overbevisning om, at et teoretisk apparat, der kan benyttes til at forklare personen Hitler i dens samspil med den politiske og sociale omverden endnu fattes. Vi må her antageligt gå til modeller udviklet inden for den differentielle psykologi og benytte det efterhånden ret dækkende kildemateriale, som findes om Hitlers person, til at udfylde modellen. Netop fordi materialet er så betydeligt, kan Maser uden vanskelighed sammenstille en bog om *Mein Kampf*, men analysen er hverken original eller dybtgående, og set i det perspektiv, hvori opgaven bør ses, kan den ikke siges at være løst.

Bogen indeholder en redegørelse for nedskrivningsperioden i 1924–25, *Mein Kampf's* stil og opbygning og senere ændringer. I bogens andel del beskæftiger Maser sig med »aspekter og konsekvenser af Hitlers verdensanskuelse, kommenterede uddrag af *Mein Kampf*«. I de kommenterende afsnit indgår en polemik mod Hitlers opfattelser f. eks. i jødespørgsmålet, hvilket i hvert fald i min videnskabelige tradition næppe forekommer særlig relevant.

Svaghederne i bogen træder også frem i dens første del, således afsnittet om »Litteraturkennntniss und Erfahrungen, das Arsenal des Autodidakten«. Her søges på en ret usystematisk måde udskilt et sæt oplysninger om Hitlers læsning i perioden op til 1924. Uden egentlig kildekritisk stillingtagen konkluderes s. 77, at Hitler op til 1924 havde læst mere end de fleste intellektuelle og akademikere på hans alder. Batteriet er i sandhed imponerende, klassiske forfattere, historiske værker, socialvidenskab, kunsthistorie, kulturhistorie m. v. Forsigtigvis tilføjer Maser i en fodnote efter kapitlet, at fordi Hitler havde denne omfattende baggrund er det ikke sikkert, at han var påvirket af denne litteratur. Det er en rimelig antagelse, at han ikke var påvirket af denne litteratur, simpelthen fordi han ikke kendte den, i hvert fald på første hånd. Kun en grundig analyse af hans personlighed, hans levnedsløb og de forskellige beretninger vil kunne give svaret mere entydigt. Svaret kan i hvert fald ikke gives ud fra en læsning af *Mein Kampf*, hvor vi kan koge tankeindholdet ned til et meget lille, men på sin vis effektivt sæt af opfattelser, der kunne udnyttes politisk.

Det eneste sted, hvor Maser mere direkte går ind på Hitlers påvirkning fra andre forfattere, er i forbindelse med Hitlers opfattelse af massepsykologien, hvor der henvises til Le Bon og McDougall. Dette forekommer rimeligt dels ud fra en kildekritisk vurdering af oplysningerne om hans læsning af disse, dels ud fra en analyse af *Mein Kampf*. Selv på dette punkt kræver det uendelig møje at påvise overensstemmelserne. Jeg har gennemløbet den tyske oversættelse af *Le Bons Psychologie des foules* fra 1912 og *Mein Kampf* fra ende til anden for at finde verbaloverensstemmelser. Der er så vidt jeg kan konstatere ingen, men betydelige overensstemmelser i tankesættet.

En utilgivelig kritisk fejl er det, at Hitlers forbillede, Richard Wagner, ikke gøres til genstand for en nøjere analyse. Det er måske det bedst dokumenterede faktum om Hitlers begrebsverden, at den var påvirket af Wagner. Forfatter efter forfatter går let hen over dette problem, for hvad var Wagner-temaet andet end romantisk drama? – Ingen har efter mit vidende gjort sig den ulejlighed at dykke ned i Wagners produktion, som vi har al god grund til at formode, at Hitler kendte til bunds. Af samme grund er det gået noget hen over hovedet på historikerne, at Wagner i vidt omfang var en *politisk skribent*.

Uden at have ført disse undersøgelser til ende er det min opfattelse, at vi kan henføre Hitlers tankeverden i det væsentlige til tre hjørnesteene, Wagner, Le Bon og Ludendorff. Blandt geopolitikere forekommer både MacKinder og Haushofer mig mindre sandsynlige, hvorimod Ratzels værker har visse fælles-træk med Hitlers tanker på disse områder. Både Le Bon og Ratzel forekommer mig at kunne være formidlet mundtligt til Hitler, dels gennem det propagandakursus, han gennemgik i Reichswehr (hvor Le Bon ikke forekommer på læselisten), dels gennem Rudolf Hess. Hvis vi benytter Wagners politiske verdens-

billede, kan vi forstå Hitlers hårdnakkede påstand om, at han havde et fuldt udformet politisk verdensbillede, før han kom på propagandakursus i Reichswehr. Kontakterne med hæren kan have bragt Ludendorffs militærpolitiske konception inden for hans rækkevidde. Under alle omstændigheder var Ludendorff hans medanklagede efter det mislykkede kup. Hvorfor støttede Ludendorff den politiske opkomling? Denne historiske undersøgelse mangler endnu. Maser har ikke været manden, der kunne løfte opgaven, men han har bidraget til dens løsning gennem det materiale, han har fremlagt i sit forudgående værk. Det havde ingen skade været, hvis han havde undladt at gøre os delagtige i sine Lesefrüchte.

IB DAMGAARD PETERSEN

PETER HÜTTENBERGER: Die Gauleiter. Studie zum Wandel des Machtgefüges in der NSDAP. Schriftenreihe der Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte Nr. 19. Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1969. 239 s. 9.80 DM.

Peter Hüttenbergers dissertationsarbejde er kommet til verden under Bonnerprofessoren Karl Dietrich Brachers auspici og har som Brachers egen forskning nationalsocialismens indre magtstruktur som primært studieobjekt, men med gauleiterne, partiets lokale førerelite og bevægelsens stærkeste »motorer« som særligt observationspunkt. Undersøgelsesfeltet er naturligt afgrænset til kun en del af de ialt 41 gaue, nemlig fortrinsvis de vestlige, men iøvrigt synes udvælgelses-kriteriet noget tilfældigt baseret på, hvorvidt Hüttenberger er stødt på fyldige gauarkiver eller ej; thi meget kildemateriale er destrueret og andet er endnu i brug i lokalforvaltningen og derfor utilgængeligt. I det hele kunne man nok have ønsket sig en bredere diskussion af de metodiske problemer omkring feltarbejdet, men nu får vi end ikke en arkivoversigt som den nødtørftigste tilnærmelse til hele spørgsmålet om undersøgelsens almindelige gyldighed. Samtidig skal det dog fremhæves at forfatteren i de centrale partiarkiver har fremdraget et kontrolmateriale, som turde sikre at afhandlingens hovedkonklusioner også kan bære på rigsplanet. En strømpil herfor finder vi i hvert fald i Peter Diehl-Thieles bredere anlagte *Partei und Staat im Dritten Reich*, der udkom samme år (jfr. ovenfor, s. 285).

Hüttenbergers afhandling har ikke noget biografisk eller sociologisk sigte, men er et forsøg på at kortlægge fluktuationerne i gauleiternes magtstilling indenfor partiet og staten fra reorganiseringen af NSDAP i tyverne og indtil sammenbruddet i 1945. Som ventet fremviser gauene i de første kampår et yderst sammensat billede i både politisk og ideologiske henseende. Partiapparatet er endnu helt rudimentært, og gauleiteren regerer alene i kraft af sin personlighed og sin husmagt og har oftest det største besvær med at sætte førerprincippet igennem overfor melleminstanserne på Orts- og Kreisleiterniveauet. Omvendt er tilknytningen til rigsledelsen i München særdeles løs og præget af en kraftig aversion, der kun undtager Hitler selv. Loyaliteten overfor ham er da også bevægelsens egentlige sammenbindende kraft. NSDAPs gennembrud i 1930 styrker partiledelsen på gauenes bekostning ikke mindst takket være centralinstansernes kontrol med finanserne – det eneste punkt hvor det nogensinde lykkedes at gennemføre en reel bremse på gauleiternes dispositionsfrihed. En stigende bureaukratisering sætter